Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

IFRS 9 ASOSIDA BANK KREDIT PORTFELINI INVESTITSIYAVIY BAHOLASH

Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li
Toshkent davlat
iqtisodiyot universitetiningmagistranti.
Toshkent, O'zbekiston
Email: abduganiyevmuhammadamin2@gmail.com
ORCID: 0009-0003-2313-575X
https://doi.org/10.5281/zenodo.23420467

Annotatsiya. Maqolada bank kredit portfelining investitsiyaviy tahlilida IFRS 9 bo'yicha kutilayotgan kredit zararlari zaxirasidan foydalanish o'rganiladi. Hamkorbank, Ipoteka-bank, HSBC va Standard Charteredning 2024–2025-yillardagi konsolidatsiyalashgan hisobotlari asosida zaxiraning yalpi kreditlarga nisbati o'zgarishi bosqichlar tarkibi va bosqich ichidagi qoplash darajasi hissalariga ajratildi. Hisoblashda Kitagawa usuliga tayangan simmetrik dekompozitsiya qo'llandi. Ipoteka-bankda umumiy qoplash darajasining 2,042 foiz bandiga pasayishi tarkibning −2,083 va bosqich ichidagi qoplashning +0,041 foiz bandi hissasi bilan izohlandi. HSBCda tarkib va qoplash o'zgarishlari qarama-qarshi yo'nalishda bo'ldi. Zaxira qoldig'i o'zgarishi davrning qadrsizlanish xarajatiga teng emasligi hisobot ma'lumotlari bilan ko'rsatildi. Tadqiqotning ilmiy-amaliy hissasi zaxira ko'rsatkichini muvofiqlashtirilgan ma'lumotlardan qayta hisoblash va uning tarkibiy qismlarini investitsiya maqsadida talqin qilishdan iborat. Xulosalar tanlangan banklar bilan chegaralanadi; model aniqligi va investor daromadi baholanmaydi.

Kalit so'zlar: IFRS 9, kutilayotgan kredit zararlari, kredit portfeli, investitsiya tahlili, qoplash darajasi, dekompozitsiya.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ОЦЕНКА БАНКОВСКОГО КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ НА ОСНОВЕ МСФО 9

Аннотация. В статье исследуется использование резерва под ожидаемые кредитные убытки по МСФО 9 при инвестиционной оценке банков. На основе консолидированной отчетности Hamkorbank, Ipoteka-bank, HSBC и Standard Chartered за 2024–2025 годы изменение отношения резерва к валовой стоимости кредитов разложено на вклад структуры стадий и внутристадийного покрытия. Применена симметричная декомпозиция по принципу Китагавы. В Ipoteka-bank снижение совокупного покрытия на 2,042 процентного пункта складывается из структурного вклада −2,083 и вклада внутристадийного покрытия +0,041 пункта. В HSBC эти компоненты действуют в противоположных направлениях. На фактических данных показано различие между изменением остатка резерва и расходом на обесценение за период. Научно-практический вклад состоит в воспроизводимом анализе согласованных данных и инвестиционной интерпретации компонентов резерва. Выводы ограничены выбранными банками и не представляют собой оценку точности моделей или доходности инвестора.

Ключевые слова: МСФО 9, ожидаемые кредитные убытки, кредитный портфель, инвестиционный анализ, покрытие резервом, декомпозиция.

INVESTMENT ASSESSMENT OF BANK LOAN PORTFOLIOS UNDER IFRS 9

Abstract. This article examines the investment interpretation of expected credit loss allowances under IFRS 9. Using consolidated disclosures by Hamkorbank, Ipoteka-bank, HSBC and Standard Chartered for 2024–2025, it decomposes changes in allowance coverage into stage composition and within-stage coverage components. A symmetric decomposition based on the Kitagawa principle is applied. Ipoteka-bank's 2.042 percentage point decline in aggregate coverage comprises a −2.083 point composition contribution and a +0.041 point within-stage contribution. HSBC displays opposing component movements. Reported reconciliations also demonstrate why changes in closing allowances cannot be equated with impairment expenses. The contribution is a reproducible analysis of reconciled disclosures and a disciplined interpretation of allowance components for investment assessment. Findings are limited to the selected cases and do not establish model accuracy or predict investor returns.

Keywords: IFRS 9, expected credit losses, loan portfolio, investment analysis, allowance coverage, decomposition.

Kirish

Bank aksiyasi yoki obligatsiyasiga investitsiya qilishda kredit portfelining balans qiymati va undan kutilayotgan daromad muhim o‘rin tutadi. Kredit bo‘yicha tan olingan foiz daromadining iqtisodiy qiymati qarzdorning to‘lov qobiliyatiga bog‘liq. Shu sababli investor kreditlar hajmi bilan birga ularning kutilayotgan yo‘qotishlarini ham o‘rganadi. IFRS 9 doirasidagi kutilayotgan kredit zararlari bo‘yicha baholangan zaxira ushbu yo‘qotishlarning hisobot sanasidagi hisob bahosini beradi. U alohida saqlanayotgan pul mablag‘i yoki likvidlik buferi hisoblanmaydi.

Zaxiraning yalpi kreditlarga nisbati amaliy tahlilda qulay ko‘rsatkichdir. Biroq uning kamayishi bir nechta holatda yuz berishi mumkin: yuqori riskli kreditlar ulushi qisqarishi, bosqich ichida kutilayotgan zarar bahosi pasayishi yoki qoplanmaydigan kreditlar hisobdan chiqarilishi. Yangi kreditlarning tez o‘sishi ham umumiy nisbatni o‘zgartiradi. Ushbu jarayonlar investor uchun bir xil ma’noni anglatmaydi. Umumiy ko‘rsatkichdan foydalanish uning tarkibini va hisobot izohlaridagi sabablarni aniqlashni talab qiladi.

Tadqiqot savoli zaxira bilan qoplash darajasining yillik o‘zgarishida kredit bosqichlari tarkibi va har bir bosqich ichidagi qoplash darajasi qanday arifmetik hissa qo‘shishini aniqlashdan iborat. Maqsad ochiq IFRS ma’lumotlari asosida qayta hisoblanadigan natija olish va uning bankni investitsiyaviy baholashdagi qo‘llanish chegarasini ko‘rsatishdir. Buning uchun O‘zbekistondagi ikkita bank va ikkita xalqaro bank guruhi tanlandi. Tahlil moliyaviy hisobot axborotining ishonchliligini muayyan ko‘rsatkichning tekshirilishi va iqtisodiy jihatdan asosli talqin qilinishi orqali o‘rganadi.

Adabiyotlar sharhi va nazariy asoslar

IFRS 9 ning umumiy uch bosqichli modelida 1-bosqich uchun 12 oylik kutilayotgan kredit zarari, kredit riski dastlabki tan olishga nisbatan sezilarli oshgan 2-bosqich uchun esa butun muddat davomida kutilayotgan zarar hisoblanadi. Kredit jihatidan qadrsizlangan 3-bosqich aktivlarida ham butun muddat zarari qo‘llanadi; foiz daromadi, odatda, yalpi balans qiymatidan zaxira chegirilgan sof

(amortizatsiyalangan) qiymat asosida aniqlanadi. “12 oylik zarar” faqat keyingi 12 oyda yetishmaydigan pul oqimlarini anglatmaydi: ushbu davrda sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan defolt bilan bog‘liq barcha tegishli kelgusi yo‘qotishlar nazarda tutiladi.

R. Oberson kredit zarari axborotining kredit defolti svoplari narxidagi ahamiyatini o‘rganib, IFRS 9 dan keyingi axborot foydaliligi oldingi axborot muhiti va zarar bahosining kelgusi yo‘qotishlarni aks ettirishiga bog‘liqligini aniqlagan. Muallifning tanlanmasida zararlarni ertaroq tan olish bilan birga rahbariyat ixtiyoriga bog‘liq foydani tekislash belgilari ham kuzatilgan. Mazkur natija standart nomining o‘zi investor uchun yetarli sifat belgisi bo‘lmasligini ko‘rsatadi; u O‘zbekiston banklari haqida tayyor xulosa bermaydi.

J. C. Fontes, A. Panaretou va C. Shakespeare tadqiqotida IFRS 9 qabul qilinishi banklararo hisob axboroti taqqoslanuvchanligining pasayishi bilan bog‘langan; ushbu pasayish, avvalo, ECL modeliga o‘tish bilan bog‘langan. Mualliflar bundan standartning uzoq muddatli ta’siri yoki axborot foydaliligi pasaygani haqida umumiy xulosa chiqarmaydi. M. Behn va C. Couaillier esa yevro hududi kreditlari bo‘yicha batafsil ma’lumotlarda kapitallashuv darajasi pastroq banklarning zaxira ajratmalari ham pastroq bo‘lishini qayd etadi. Ularning natijalarida zaxira shakllantirishning katta qismi defolt atrofida yuz bergan. Ushbu ishlar kredit riski bilan birga bankning baholash qarorlari va institutsional sharoitini ham hisobga olish zaruratini asoslaydi.

IASBning 2024-yilgi joriy etishdan keyingi tahlili IFRS 9 qadrsizlanish modelining asosiy tamoyillari ko‘zlanganidek ishlayotganini bildiradi. Shu bilan birga, kredit riski, boshqaruv tuzatishlari, sezgirlik va muvofiqlashtirishlar bo‘yicha axborotni yaxshilash masalalari saqlanib qolgan. IFRS 7 ning 35F–35I-bandlari kredit riskini baholash usullari, foydalanilgan farazlar, zaxira harakati va yalpi qiymat o‘zgarishlarini ochishni ko‘zda tutadi. Maqolada ushbu bandlar IFRS 7 ga mos rasmiy AASB 7 matni orqali tekshirildi; Avstraliya standarti O‘zbekistonning huquqiy talabi sifatida talqin qilinmaydi.

Bazeldagi Bank nazorati qo‘mitasi ECL bahosining xolisligi, ma’lumotlar sifati, modellarni tekshirish va asoslangan professional mulohazaga urg‘u beradi. Demak, zaxiraning ko‘pligi uni avtomatik ravishda sifatliroq qilmaydi. Mazkur tadqiqot adabiyotdagi baholash va taqqoslash muammosini umumiy nisbatning tarkibiy tahlili orqali yoritadi. Kitagawa taklif qilgan ikki tarkibli ajratish tamoyili hamda uning Oaxaca va Sierminska bayon qilgan simmetrik shakli bank zaxiralari ko‘rsatkichiga tatbiq etiladi. Ilmiy hissa matematik usulni yangidan yaratishda emas, ma’lumotlar doirasini muvofiqlashtirib, undan investitsiyaviy talqin uchun foydalanishdadir.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot maqsadli tanlangan to‘rtta bankning 2024 va 2025-yil oxiridagi konsolidatsiyalashgan ma’lumotlariga asoslangan qiyosiy keys-tahlildir. Kuzatuv birligi bank-yil bo‘lib, jami sakkizta kuzatuv olindi. Manba sifatida Hamkorbankning 2024 va 2025-yil hisobotlari, Ipoteka-bank, HSBC Holdings hamda Standard Charteredning 2025-yil hisobotlari va ulardagi 2024-yil qiyosiy ma’lumotlari ishlatildi. Banklar bosqichlar bo‘yicha kreditlar va zaxiralarini ochganligi sababli tanlandi; tanlanma bank tizimining statistik vakili sifatida shakllantirilmagan.

Asosiy hisoblash doirasi bank hisobotida mijozlarga kreditlar sifatida e’lon qilingan uch bosqichning yalpi balans qiymati va unga mos zaxiradir. Alohida ko‘rsatilgan banklararo aktivlar, qimmatli qog‘ozlar, kredit majburiyatlari hamda kafolatlar satrlari qo‘shilmadi. Hisobotda manfiy chegirma sifatida berilgan zaxira hisoblash uchun musbat miqdorda olindi. O‘zbekiston banklarida mln so‘m, xalqaro banklarda mln

AQSh dollari saqlandi; har bir nisbat o‘z valyutasidagi surat va maxraj bilan hisoblandi. Turli valyutadagi mutlaq summalar o‘zaro qo‘shilmadi.

Mahsulot tarkibi to‘liq bir xillashtirilmagan. Hamkorbank va Ipoteka-bankning mijoz kreditlari moliyaviy ijara talablarini ham o‘z ichiga oladi. Hamkorbankda bunday talablar 2025-yilda 1 451 491 mln, Ipoteka-bankda 314 579 mln so‘mni tashkil etgan. Ijaraning bosqichlar bo‘yicha alohida taqsimoti ochiqlanmagani uchun u yalpi portfeldan sun’iy ravishda chiqarilmadi. IFRS 9 hisob siyosati sifatida ijara bo‘yicha debitorlik qarzlari uchun zaxirani butun muddat davomida kutilayotgan kredit zararlari miqdorida baholashni tanlashga ruxsat beradi. Shu sababli bu yerda e’lon qilingan bosqichlar hisoblash toifalari sifatida olinadi. Standard Charteredning mijoz kreditlari ayrim amortizatsiyalangan qiymatdagi teskari repo operatsiyalarini ham qamrab oladi. Bank izohiga ko‘ra, kreditning foydalanilgan va foydalanilmagan qismlari bo‘yicha ECLni ajratish imkoni bo‘lmasa, birgalikdagi zaxira foydalanilgan qismdan chegiriladi. Ushbu taqdimot xususiyati saqlandi. Natijalar avvalo har bir bankning o‘z davrlari o‘rtasida talqin qilinadi.

HSBC alohida ko‘rsatgan, sotib olingan yoki yaratilgan paytida kredit jihatidan qadrsizlangan aktivlar — POCI — asosiy uch bosqichli hisobdan ajratildi. Bu aktivlarda dastlabki kutilayotgan yo‘qotishlar kredit riskiga tuzatilgan samarali foiz stavkasida aks etadi, keyingi zaxira esa butun muddat zarari bahosidagi jamlangan o‘zgarishni ifodalaydi. HSBCning 2025-yil uch bosqichdagi 998 758 mln dollarlik yalpi qiymatiga 333 mln POCI qo‘shilganda hisobotdagi 999 091 mln dollar hosil bo‘ladi. Zaxira bo‘yicha 10 616 + 76 = 10 692 mln dollar. 2024-yilda tegishli muvofiqlashtirishlar 940 283 + 90 = 940 373 va 9 664 + 51 = 9 715 mln dollardir. Boshqa tanlangan jadvallarda POCI alohida miqdor bilan berilmagan; bu uning butunlay mavjud emasligi haqidagi xulosa emas.

G_{st} — s-bosqichning t-yildagi yalpi qiymati, L_{st} — shu bosqich zaxirasi, G_t va L_t — uch bosqich yig‘indilari deb olindi. Bosqich ulushi w, bosqich ichidagi zaxira bilan qoplash darajasi c hamda umumiy qoplash darajasi C quyidagicha aniqlandi:

$$w_{st} = \frac{G_{st}}{G_t}; \quad c_{st} = \frac{L_{st}}{G_{st}} \quad (1)$$

$$C_t = \frac{L_t}{G_t} = \sum_{s=1}^{3} w_{st} c_{st} \quad (2)$$

Bunda 0 — 2024-yil, 1 — 2025-yil. Umumiy nisbat o‘zgarishi tarkib hissasi M va bosqich ichidagi qoplash hissasi R ga ajratildi:

$$\Delta C = C_1 - C_0 = M + R \quad (3)$$

$$M = \sum_{s=1}^{3} (w_{s1} - w_{s0}) \frac{c_{s1} + c_{s0}}{2} \quad (4)$$

$$R = \sum_{s=1}^{3} (c_{s1} - c_{s0}) \frac{w_{s1} + w_{s0}}{2} \quad (5)$$

Simmetrik ajratish ikki yilning o‘rtacha ulush va qoplash darajalarini ishlatadi. U ko‘paytma o‘zgarishining ayniyatiga asoslanadi va 2024 yoki 2025-yilni yagona taqqoslash bazasi sifatida tanlashni talab qilmaydi. Hisoblar yaxlitlanmagan nisbatlarda bajarilib, M, R va ΔC natijalari 100 ga ko‘paytirilib foiz bandida berildi. Barcha bosqichlarda yalpi qiymat musbat. Bu regressiya yoki sababiy ta’sir bahosi emas; ajratishning aynanligi uning iqtisodiy talqini ham avtomatik ravishda to‘liq bo‘lishini anglatmaydi.

Ma’lumotlar tekshiruvida bosqichlar yig‘indisi, yalpi qiymat bilan zaxira farqi va hisobotdagi sof kreditlar muvofiqlashtirildi. Hamkorbankning 2024-yil bosqich zaxiralari o‘sha yil hisobotidagi segmentlarning yakuniy satrlarini jamlash orqali olindi. Ular 240 658 mln so‘mga to‘liq teng. 2025-yil hisobotidagi ayrim 2024-yil qiyosiy segment satrlari yig‘indisida 1 mln so‘mlik tafovut bor; ushbu summa bosqichlarga taxminan taqsimlanmadi. Ko‘rsatiladigan yaxlitlangan nisbatlar va asosiy xulosalar bu kichik farqqa sezgir emas.

Tahlil va natijalar

Bosqichlar tarkibi va zaxira bilan qoplash

Yalpi kredit qiymatlari 1-jadvalda, ularga mos zaxiralar 2-jadvalda keltirilgan. Ipoteka-bankning 2025-yil hisobotiga EY, Hamkorbanknikiga KPMG modifikatsiyalanmagan auditorlik fikrini bildirgan; mijoz kreditlari bo‘yicha ECL ikkala auditda ham muhim masala sifatida ko‘rsatilgan. Bu holat baholash mulohazasi tahlilda ahamiyatli ekanini ko‘rsatadi, lekin uning o‘zi zaxiraning kam yoki ko‘p hisoblanganiga dalil bermaydi.

1-jadval Mijoz kreditlarining bosqichlar bo‘yicha yalpi balans qiymati

Bank	Yil	1-bosqich	2-bosqich	3-bosqich	Jami G
Hamkorbank	2024	18 799 140	303 381	402 237	19 504 758
Hamkorbank	2025	23 833 325	944 902	540 125	25 318 352
Ipoteka-bank	2024	24 413 214	7 039 548	8 136 488	39 589 250
Ipoteka-bank	2025	30 117 106	3 537 129	8 272 611	41 926 846
HSBC	2024	824 420	93 248	22 615	940 283
HSBC	2025	893 433	80 936	24 389	998 758
Standard Chartered	2024	269 102	10 631	6 203	285 936
Standard Chartered	2025	275 062	9 823	5 964	290 849

Birliklar: Hamkorbank va Ipoteka-bank — mln so‘m; HSBC va Standard Chartered — mln AQSh dollari. Jami G — uch bosqich yig‘indisi; HSBC POCI alohida muvofiqlashtirilgan. Sahifalar hisobot ichidagi bosma raqamlardir.

2025-yilda Hamkorbankning yalpi portfeli 25 318 352 mln so‘mga, Ipoteka-bankniki 41 926 846 mln so‘mga yetgan. Ikkinchi bankda 3-bosqichning mutlaq qiymati 8 136 488 mln so‘mdan 8 272 611 mln so‘mga oshgan, lekin portfeldagi ulushi 20,55 foizdan 19,73 foizga tushgan. Buning arifmetik sababi umumiy portfelning tezroq o‘sishidir. Faqat ulush kamayishiga qarab qadrsizlangan kreditlar hajmi ham qisqargan, deb bo‘lmaydi.

2-jadval Kredit bosqichlariga tegishli ECL zaxiralari

Bank	Yil	1-bosqich	2-bosqich	3-bosqich	Jami L
Hamkorbank	2024	81 382	24 516	134 760	240 658
Hamkorbank	2025	143 317	63 997	163 479	370 793

Bank	Yil	1-bosqich	2-bosqich	3-bosqich	Jami L
Ipoteka-bank	2024	618 137	1 462 308	5 192 384	7 272 829
Ipoteka-bank	2025	656 375	615 443	5 574 173	6 845 991
HSBC	2024	1 078	2 546	6 040	9 664
HSBC	2025	1 201	2 318	7 097	10 616
Standard Chartered	2024	483	473	3 948	4 904
Standard Chartered	2025	528	446	3 087	4 061

Birliklar 1-jadval bilan bir xil. Hamkorbank bosqichlari tegishli yil segment jadvallarining yakuniy zaxiralari yig‘indisidan olindi. Jami L — uch bosqich zaxirasi; HSBCning alohida POCI zaxirasi unga kiritilmagan.

Uch bosqich uchun zaxira va yalpi qiymat mosligi natijani mustaqil tekshirish imkonini beradi. Masalan, Hamkorbankning 2025-yilgi sof kreditlari 25 318 352 − 370 793 = 24 947 559 mln so‘m, Ipoteka-bankniki 41 926 846 − 6 845 991 = 35 080 855 mln so‘mdir. HSBCda uch bosqich sof qiymati 988 142 mln dollar; 257 mln dollarlik POCI sof qiymati qo‘shilganda hisobotdagi 988 399 mln dollar olinadi. Shunday muvofiqlashtirish POCI zaxirasini oddiy 3-bosqichga qo‘shib yuborishning oldini oladi.

3-jadval Bosqich ulushlari va zaxira bilan qoplash darajalari

Bank	Yil	w_2 foiz	w_3 foiz	c_1 foiz	c_2 foiz	c_3 foiz	C foiz
Hamkorbank	2024	1,56	2,06	0,43	8,08	33,50	1,234
Hamkorbank	2025	3,73	2,13	0,60	6,77	30,27	1,465
Ipoteka-bank	2024	17,78	20,55	2,53	20,77	63,82	18,371
Ipoteka-bank	2025	8,44	19,73	2,18	17,40	67,38	16,328
HSBC	2024	9,92	2,41	0,13	2,73	26,71	1,028
HSBC	2025	8,10	2,44	0,13	2,86	29,10	1,063
Standard Chartered	2024	3,72	2,17	0,18	4,45	63,65	1,715
Standard Chartered	2025	3,38	2,05	0,19	4,54	51,76	1,396

w_2 va w_3 — tegishli bosqichning yalpi portfeldagi ulushi; c — shu bosqich zaxirasining yalpi qiymatiga nisbati; C — umumiy nisbat. C uch xonagacha yaxlitlandi. Bu ko‘rsatkichlar bank ishonchliligi yoki to‘lov qobiliyati reytingi emas.

Hamkorbankda 2-bosqich ulushi 1,56 foizdan 3,73 foizga ko‘tarilgan. Ayni paytda shu bosqichning qoplash darajasi 8,08 foizdan 6,77 foizga pasaygan. HSBCda esa 2-bosqich ulushi 9,92 foizdan 8,10 foizga tushgan bo‘lsa-da, yaxlitlanmagan hisob-kitoblarda uchala bosqich ichidagi qoplash darajalari oshgan. Demak, umumiy zaxira nisbatida turli yo‘nalishdagi o‘zgarishlar bir-birini qisman qoplashi mumkin. Ularni alohida ko‘rish uchun dekompozitsiya natijalari zarur.

Umumiy nisbat o‘zgarishining tarkibiy ajratilishi

4-jadval Qoplash darajasining 2024–2025-yillardagi o‘zgarish hissalari

Bank	C 2024 foiz	C 2025 foiz	ΔC foiz bandi	M tarkib foiz bandi	R qoplash foiz bandi
Hamkorbank	1,234	1,465	+0,231	+0,173	+0,058
Ipoteka-bank	18,371	16,328	−2,042	−2,083	+0,041
HSBC	1,028	1,063	+0,035	−0,038	+0,073
Standard Chartered	1,715	1,396	−0,319	−0,083	−0,236

M — bosqichlar tarkibi hissasi, R — bosqich ichidagi qoplash darajasi hissasi. Yaxlitlanmagan qiymatlarda $\Delta C = M + R$ aynan bajariladi; jadvaldagi oxirgi xonada yaxlitlash tafovuti bo‘lishi mumkin.

Ipoteka-bankda umumiy qoplash darajasi 2,042 foiz bandiga pasaygan. Tarkib hissasi −2,083 foiz bandini tashkil etgan, bosqich ichidagi qoplash hissasi esa +0,041 foiz bandi bilan pasayishni biroz cheklagan. Shunday qilib, jami nisbatdagi kamayishni barcha bosqichlarda zaxira bahosi pasaygani bilan izohlash to‘g‘ri bo‘lmaydi. Xususan, 3-bosqich qoplash darajasi 63,82 foizdan 67,38 foizga oshib, R tarkibiga +0,718 foiz bandi hissa qo‘shgan. Bu hissa 1 va 2-bosqichlardagi manfiy qismlar bilan deyarli qoplangan.

Hamkorbankdagi +0,231 foiz bandi o‘sishning +0,173 bandi bosqichlar tarkibi, +0,058 bandi esa bosqich ichidagi qoplash o‘zgarishi bilan bog‘liq. Tarkib hissasining asosiy ijobiy qismi 2-bosqich ulushining ortishiga to‘g‘ri keladi. Biroq R ning ijobiy natijasi ham barcha bosqichlarda qoplash oshganini bildirmaydi: 1-bosqichdagi +0,160 foiz bandi hissa 2 va 3-bosqichlardagi manfiy hissalardan yuqori bo‘lgan. Investor umumiy nisbat o‘sishini ko‘rib, aynan qaysi portfel qismi ko‘proq e’tibor talab qilishini shu ajratish orqali aniqlaydi.

HSBCda umumiy o‘zgarish kichik — +0,035 foiz bandi. Uning ortida tarkibning −0,038 va bosqich ichidagi qoplashning +0,073 foiz bandi hissalari turibdi. Umumiy ko‘rsatkichning nisbatan barqarorligi uning ichki tuzilishi o‘zgarmaganini anglatmaydi. Standard Chartereddagi −0,319 foiz bandi pasayish esa ikkala hissaning manfiyligi bilan tavsiflanadi; bunda qoplash darajasi hissasi −0,236 foiz bandi bilan ustun. Bank izohida 3-bosqich kamayishi asosan Xitoy tijorat ko‘chmas mulki bo‘yicha restrukturizatsiyada qarzlarni hisobdan chiqarish bilan bog‘langan; davlat sektoridagi kredit toifasining yomonlashishi bu kamayishni qisman qoplagan. Qoplash pasayishining bir qismi riskni kamaytiruvchi vositalari kuchli, toifasi yomonlashgan yangi kreditlar bilan izohlangan. Shuning uchun dekompozitsiya bilan aniqlangan yo‘nalish izohlardagi iqtisodiy mazmun bilan birga o‘qiladi.

Zaxira qoldig‘i va davr xarajatini farqlash

Ipoteka-bankda yil oxiridagi zaxira 7 272 829 mln so‘mdan 6 845 991 mln so‘mga tushgan; kamayish 426 838 mln so‘m. Biroq foyda va zarar hisobotida mijoz kreditlari bo‘yicha 2025-yil ECL tiklanishi 257 472 mln so‘mni tashkil etgan. Zaxira qoldig‘i kamayishining barchasini joriy foydaga qo‘shilgan summa deb olish foyda o‘sishini noto‘g‘ri talqin qilishga olib keladi. Farq zaxira harakati orqali ko‘rinadi.

5-jadval Ipoteka-bank kredit zaxirasining 2025-yil harakati

Muvofiqlashtirish moddasi	Mln so‘m
Yil boshidagi zaxira	7 272 829
Yangi kreditlar bo‘yicha zaxira	+596 865
Aktivlarni hisobda tan olishni to‘xtatish	−810 058
Boshqa o‘zgarishlar	−527 056
Oldin hisobdan chiqarilgan kreditlar bo‘yicha tiklanish	+25 056
Kreditlarni hisobdan chiqarish bilan zaxiraning kamayishi	−68 481
Diskontlangan qiymatning vaqt o‘tishi hisobiga ortishi	+435 808
Valyuta kursi farqlari	−78 972
Yil oxiridagi zaxira	6 845 991

Bosqichlar o‘rtasidagi ichki qayta taqsimlashlar jami darajasida o‘zaro qoplanadi. “Boshqa o‘zgarishlar” bir nechta baholash va risk parametrlarini birlashtiradi. Jadval zaxira qoldig‘i muvofiqlashtirishi bo‘lib, foyda va zarar hisobotining aynan takrori emas.

Bosqich qoldig‘i bilan kredit migratsiyasi ham ajratilishi kerak. Ipoteka-bankning 2-bosqich qoldig‘i kamayishida 1-bosqichga o‘tgan 2 810 826 mln so‘m bilan birga 3-bosqichga o‘tgan 1 301 058 mln so‘m ham qatnashgan. Shu bilan birga, 2-bosqichga kirishlar, yangi kreditlar, so‘ndirishlar va boshqa o‘zgarishlar mavjud. Birinchi chiqish kredit sifati yaxshilanishiga, ikkinchisi esa yomonlashishiga mos bo‘lishi mumkin. Harakat jadvallari boshlang‘ich holatdan yakuniy holatga o‘tishni ko‘rsatadi; ular barcha oraliq o‘tishlar yoki qarzdorlar bo‘yicha to‘liq migratsiya ehtimollarini bermaydi.

Baholash farazlari va ssenariylarga sezgirlik

Qoplash darajasi kutilayotgan defolt va undirish shartlari haqidagi farazlarga ham bog‘liq. Hamkorbankning 2025-yilgi izohida defolt ehtimoli — PD — nisbatan 10 foizga oshirilganda umumiy ECL 18 086 mln so‘mga, defolt yuz bergandagi yo‘qotish ulushi — LGD — nisbatan 10 foizga oshirilganda esa 15 228 mln so‘mga ortishi ko‘rsatilgan. Ular bankning e’lon qilgan alohida sezgirlik hisoblaridir. Izohdagi “umumiy ECL” aynan mijoz kreditlari bilan chegaralangani aniq ko‘rsatilmagani sababli ushbu summalar 2-jadvaldagi zaxiraga bo‘linmadi va portfel uchun yagona foizli stress natijasi tuzilmadi.

HSBCning 2025-yilgi “Wholesale analysis” jadvalida tanlangan, defoltda bo‘lmagan 1–2-bosqich portfeli uchun ssenariy tahlili boshqa misolni beradi. Unda e’lon qilingan ECL 1 905 mln dollar, faqat “Downside 2” ssenariyiga 100 foiz og‘irlik berilgandagi ECL esa 4 485 mln dollar. Farq 2 580 mln dollar yoki 135,43 foiz. Ushbu hisob balansdan tashqari instrumentlar va boshqa umumlashgan daromad orqali haqqoniy qiymatda baholanadigan qarz instrumentlarini ham qamrab oladi; u asosiy jadvallardagi mijoz

kreditlari doirasiga teng emas. Shuning uchun natija bankka xos alohida ssenariy sifatida keltirildi. U eng katta mumkin bo‘lgan zarar, kelgusi voqea ehtimoli yoki hisobot xatosi darajasini ifodalamaydi.

Mazkur misollar hisoblangan nisbatning tekshiriluvchanligi bilan ECL modelining kelajakdagi aniqligi o‘rtasidagi farqni ochadi. Ochiq hisobotdan zaxira nisbatini qayta hisoblash mumkin. Modelning barcha farazlarini tekshirish uchun esa qarzdorlar ma’lumotlari, ta’minotni undirish natijalari, prognozlar va keyingi haqiqiy zararlar kerak. Ipoteka-bankning ko‘rib chiqilgan 4-izohida model va ssenariylar tavsiflangan, lekin Hamkorbankdagi kabi miqdoriy sezgirlik jadvali topilmadi. Bu ichki tekshiruv mavjud emasligini yoki model sifati pastligini isbotlamaydi; ochiq ma’lumot asosidagi tekshiruv imkoniyati bilan chegaralanadi.

Natijalar muhokamasi

Tahlil umumiy qoplash ko‘rsatkichining investitsiyaviy mazmuni uning ichki tarkibiga bog‘liqligini ko‘rsatdi. Ipoteka-bankda pasayish tarkib hissasi bilan, Standard Charteredda esa ko‘proq bosqich ichidagi qoplash hissasi bilan bog‘landi. HSBCda ikki yo‘nalish bir-birini qisman qopladi. Demak, bir xil yo‘nalishdagi umumiy nisbatlar turli iqtisodiy tekshiruvlarni talab qilishi mumkin. Tarkib hissasi katta bo‘lsa, kreditlar harakati va mahsulot tarkibi; qoplash hissasi katta bo‘lsa, ta’minot, muddat, ssenariy va model o‘zgarishlari batafsil o‘rganiladi.

Bu ajratish xolis hisoblash vositasi bo‘lib, zaxiraning yetarliligini tasdiqlaydigan normativ chegara bermaydi. Bosqich ichidagi qoplash darajasi qarzdorlar, valyutalar, muddatlar va ta’minot tarkibi bilan o‘zgarishi mumkin. Ushbu tarkibning qaysi qismi rahbariyatning ehtiyotkorligi yoki foydani boshqarishiga tegishli ekanini umumiy jadvallardan aniqlab bo‘lmaydi. Xuddi shuningdek, 3-bosqich ulushi prudensial muammoli kreditlar — NPL — ko‘rsatkichi bilan avtomatik tenglashtirilmaydi. Basel ko‘rsatmasi ham prudensial toifa IFRS 9 bosqichini har doim bir xil belgilamasligini qayd etadi.

Aksiyador nuqtai nazaridan zaxira tahlili foydaning barqarorligini va kredit aktivlarining balans bahosini tekshirishga yordam beradi. Ipoteka-bank misolida zaxira qoldig‘i bilan davr tiklanishini ajratish aynan shu vazifaga xizmat qiladi. Obligatsiya investori esa buni kapital yetarliligi, moliyalashtirish manbalari, likvidlik va qarz shartlari bilan to‘ldirishi kerak. Zaxira qoldig‘i pul shaklida ajratilgan mablag‘ bo‘lmagani uchun u qarz to‘lovlarini bevosita moliyalashtirish manbai sifatida qaralmaydi. Aksiya yoki obligatsiyaning jozibadorligini yakuniy baholash bozor narxi va kelgusi pul oqimlariga oid alohida tahlilni talab qiladi.

O‘zbekiston banklari uchun amaliy taklif investor materiallarida umumiy qoplash nisbatini bosqichlar ulushi va ularning qoplash darajalari bilan birga berishdir. Ikki davr mavjud bo‘lsa, simmetrik ajratish umumiy o‘zgarishning qayerdan kelganini qisqa ko‘rsatadi. Buning yonida hisobdan chiqarishlar, zaxiraning foyda va zarardagi ta’siri, muhim model o‘zgarishlari hamda ssenariyning aniq doirasi ochilishi lozim. Ushbu taqdimot investorning qo‘shimcha savollarini aniqlashtiradi; undan kapital qiymati kamayishi yoki investitsiya daromadi oshishini ushbu tanlanma asosida o‘lchab bo‘lmaydi.

Tadqiqotning cheklovlari maqsadli tanlanma, ikki yillik davr va bank mahsulotlari doirasining farqlanishi bilan bog‘liq. Moliyaviy ijara, qayta sotib olish bitimlari, ayrim birgalikdagi zaxiralar va POCI taqdimoti banklararo qiyosni cheklaydi. Hisobot sanasidagi bosqich qoldiqlari alohida kreditlarning barcha o‘tishlarini aks ettirmaydi. Dekompozitsiya sababiy aloqani yoki statistik ishonchlilik ehtimolini baholamaydi. Kelgusi tadqiqotda uzoqroq davr, bir xil mahsulot guruhlari va keyinchalik yuz bergan kredit zararlarini qo‘shish ECLning prognoz xususiyatini bevosita tekshirish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar

IFRS 9 asosidagi kredit portfelini investitsiyaviy baholashda umumiy zaxira nisbatining o‘zi yetarli emas. Ushbu nisbat bosqichlar ulushi va shu bosqichlardagi qoplash darajalarining tortilgan yig‘indisidir. To‘rtta bank ma’lumotlariga tatbiq etilgan simmetrik ajratish bu ikki tarkibiy qismning yillik o‘zgarishdagi hissasini ochdi. Natijalar tarixiy ko‘rsatkichning qayta hisoblanishi bilan uning kelgusi daromad va zararlar uchun talqini alohida tekshiruv talab qilishini ko‘rsatdi.

Ipoteka-bankdagi umumiy qoplash pasayishi 3-bosqich qoplashining oshishi bilan bir vaqtda kuzatildi; HSBCdagi kichik umumiy o‘zgarish qarama-qarshi hissalarni yashirdi. Hamkorbankda 2-bosqich ulushi o‘sishi, Standard Charteredda esa qoplash darajasi kamayishi tahlil e’tiborini turli masalalarga qaratdi. Hisobotdagi harakatlar zaxira qoldig‘i kamayishi va joriy foydadagi tiklanish summasi bir xil bo‘lmasligini tasdiqladi. Shuning uchun investitsiya xulosasi nisbatning yo‘nalishiga emas, uning tarkibi va bu tarkibni tushuntiruvchi dalillarga tayangan holda shakllantirilishi kerak.

Amaliy baholashda avval yalpi kreditlar va zaxiralarning bir xil doirasi aniqlanadi, POCI va boshqa alohida toifalar muvofiqlashtiriladi. Keyin bosqich ko‘rsatkichlari va ularning o‘zgarish hissalari hisoblanadi. Natija kreditlar harakati, foyda va zarar hisoboti hamda ssenariy izohlari bilan solishtiriladi. Bunday tartib IFRS raqamidan investitsiyaviy xulosaga o‘tishning tekshiriladigan asosini yaratadi, banklararo farqlarni asossiz ravishda hisobot sifati reytingiga aylantirishning oldini oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Australian Accounting Standards Board. (2023). AASB 7 Financial Instruments: Disclosures. June 2023 compilation. IFRS 7 ga mos 35B, 35F–35I-bandlar. https://standards.aasb.gov.au/aasb-7-jun-2023
2. Basel Committee on Banking Supervision. (2015). Guidance on credit risk and accounting for expected credit losses. December. 15–17-b. https://www.bis.org/publications/201512-guidelines-guidance-credit-risk-and-accounting-expected-credit-losses.pdf
3. Basel Committee on Banking Supervision. (2017). Prudential treatment of problem assets — definitions of non-performing exposures and forbearance. April. 24–25-bandlar, 8-b. https://www.bis.org/publications/201704-guidelines-prudential-treatment-problem-assets-definitions-non-performing-exposures-and-forbearance.pdf
4. Behn, M., & Couaillier, C. (2026). Weak capital, weak provisions — Credit risk provisioning under IFRS 9. Journal of Accounting and Economics, 81(3), 101856. https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2025.101856
5. Fontes, J. C., Panaretou, A., & Shakespeare, C. (2025). The effect of IFRS 9 on comparability. Accounting and Business Research. Dastlabki onlayn nashr, 25-sentabr. https://doi.org/10.1080/00014788.2025.2533467
6. Hamkorbank. (2025). Consolidated Financial Statements and Independent Auditor’s Report for the year ended 31 December 2024. 19–26-b. https://hamkorbank.uz/assets/docs/reports/financial_report_2024_en.pdf
7. Hamkorbank. (2026). Consolidated Financial Statements and Independent Auditor’s Report for the year ended 31 December 2025. 11–13, 19–28-b. https://hamkorbank.uz/assets/docs/reports/financial-report-2025_en.pdf

8. HSBC Holdings plc. (2026). Annual Report and Accounts 2025. 112, 122, 124, 253–260-b. https://www.hsbc.com/-/files/hsbc/investors/hsbc-results/2025/annual/pdfs/hsbc-holdings-plc/260225-annual-report-and-accounts-2025.pdf
9. IFRS Foundation. (2014). IFRS 9 Financial Instruments. Project Summary. July. 14–22-b. https://www.ifrs.org/-/media/project/fi-impairment/ifrs-standard/published-documents/project-summary-july-2014.pdf
10. IFRS Foundation. (2024). Post-implementation Review of IFRS 9 — Impairment. Project Summary and Feedback Statement. July. 4, 11, 31, 36-b. https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/pir-9-impairment/pir-ifrs9-projectsummary-feedbackstatement.pdf
11. Ipoteka Bank. (2026). Consolidated Financial Statements for the year ended 31 December 2025 and Independent Auditor's Report. 2, 12–16, 23–27-b. https://www.ipotekabank.uz/upload/docs/FS_Ipoteka%20Bank_2025_final.pdf
12. Kitagawa, E. M. (1955). Components of a Difference Between Two Rates. Journal of the American Statistical Association, 50(272), 1168–1194. https://doi.org/10.1080/01621459.1955.10501299
13. Oberson, R. (2021). The Credit-Risk Relevance of Loan Impairments Under IFRS 9 for CDS Pricing: Early Evidence. European Accounting Review, 30(5), 959–987. https://doi.org/10.1080/09638180.2021.1956985
14. Oaxaca, R. L., & Sierminska, E. (2025). Oaxaca-Blinder meets Kitagawa: What is the link? PLOS ONE, 20(5), e0321874. 5–6-b. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0321874
15. Standard Chartered PLC. (2026). Annual Report 2025. 233–237, 310–321-b. https://www.sc.com/en/uploads/sites/66/content/docs/standard-chartered-plc-2025-annual-report.pdf
16. IFRS Foundation staff. (2024). Purchased or originated credit-impaired financial assets. IASB meeting, April, Agenda Paper 27B. 2, 6–7-b. Mavjud talablarni tushuntiruvchi ishchi hujjat. https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2024/april/iasb/ap27b-purchased-or-originated-credit-impaired-assets.pdf
17. Australian Accounting Standards Board. (2022). AASB 9 Financial Instruments. December 2022 compilation. IFRS 9 ga mos 5.5.15(b)–5.5.16-bandlar. https://standards.aasb.gov.au/aasb-9-dec-2022